

Marija Stagličić

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Pabirci za Ćirila Metoda Ivekovića

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 5. 7. 2005. – Prihvaćen 20. 9. 2005.

UDK: 726(497.5)''1896/1903''

Sažetak

Autorica na temelju arhivske građe proširuje saznanja o djelovanju arhitekta Ć. M. Ivekovića, nakon što je doselio u Zadar i bio postavljen za građevinskog savjetnika i arhitekta za bogoštovne zgrade u Dalmaciji. Atribuirala mu jedan od najranijih njegovih radova na tom području, oltar u Župnoj crkvi u Silbi, koji je projektirao 1896. godine. Pripisuje mu i zvonik Župne crkve u Sukošanu, koji je građen u

rasponu od preko šezdeset godina, a identičan je s Ivekovićevom skicom iz 1903. godine. Donosi nove arhivske podatke o gradnji Župne crkve u Pakoštanima, koji potvrđuju Ivekovićevu autorstvo, te analizira razvojni put klasicizirajuće ideje toga arhitekta, koja se susreće u njegovim radovima nastalima u rasponu od 1900. do 1904. godine.

Ključne riječi: *Ćiril Metod Iveković, sakralna arhitektura, početak 20. st., Silba, Sukošan, Pakoštane*

Ćiril Metod Iveković dao je višestruki doprinos razdoblju neostilske arhitekture u Dalmaciji radeći dugi niz godina kao arhitekt i konzervator u Građevinskom uredu Namjesništva u Zadru. Njegova predanost poslu i velika radna energija rezultirala je izgradnjom brojnih crkava diljem Dalmacije. Taj je opus većim dijelom poznat i objavljen, što omogućava budućim istraživačima da provedu stilsku analizu i vrednovanje Ivekovićeve arhitekture unutar dalmatinskoga historicizma. Rano razdoblje njegova djelovanja još krije poneko nepoznato djelo ili nesigurnu atribuciju, što je ujedno tema ovoga članka.

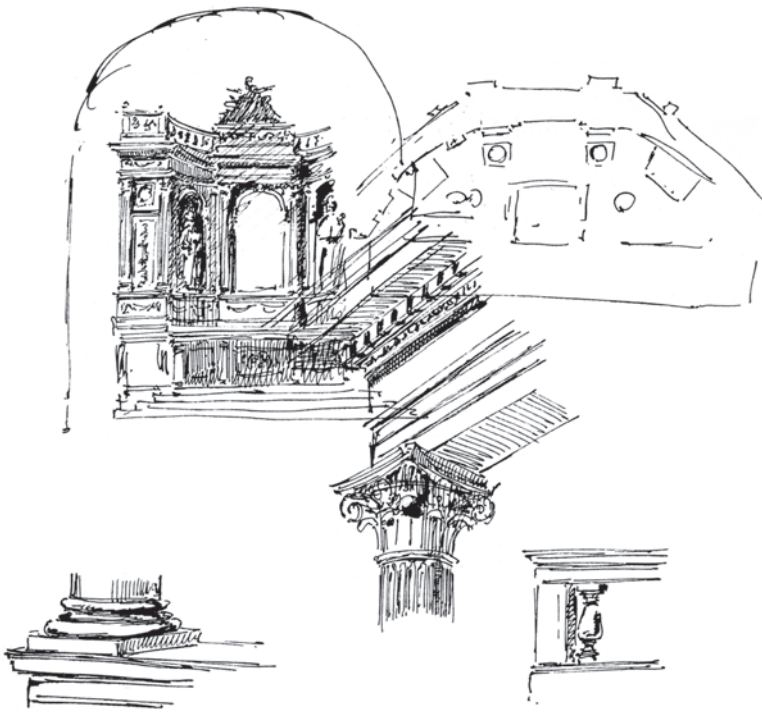
Glavni oltar Župne crkve u Silbi

Župna crkva Porodjenja Blažene Djevice Marije u Silbi podignuta je sredinom 19. stoljeća. Prema Bianchiju iz temelja je podignuta 1844. godine, a prema arhivskim spisima građena je od kolovoza 1843. do kolovoza 1844.¹ Njezina autora treba tražiti među arhitektima zaposlenima u tadašnjem zadarskom Građevinskom uredu. Građena je u vrijeme kada je u Dalmaciji klasicizam na izmaku, a u crkvenoj se arhitekturi počinje javljati neogotika kao iskaz historicističkog ukusa. Crkva je prostrana jednobrodna klasicistička građevina rav-

na stropa, dobrih omjera, izvrsne akustike, s dubokom polukružnom apsidom i malom sakristijom dodanom sa sjeverne strane. Na pjevalištu su sačuvane orgulje, koje se datiraju u drugu polovinu 19. stoljeća i vjerojatno su izrađene upravo za ovu crkvu.² Polukružni prozori koji osvjetljavaju crkvenu unutrašnjost i lezene na bočnim zidovima ostatak su klasicizirajućeg baroka neopalladijevskog izvorišta, u kojem su građene crkve diljem mletačke Istre i poneka crkva u Dalmaciji.³

Prije dolaska nadbiskupa Godeassija, koji je crkvu posvetio 1850. godine, mještani su o svom trošku podigli mramornu oltarnu menzu postavljenu na dvije mramorne stube.⁴ U međuvremenu je vjerojatno nabavljena slika koju Bianchi spominje da se nalazi na zidu iza oltara i da prikazuje rođenje Isusovo. Slika u stvari prikazuje Bogorodicu koja doji Isusa, a u prednjem planu su evanđelisti sv. Marko s lijeve i sv. Matej s desne strane. Likovi su postavljeni u klasicističke niše ukrašene školjkom. Slika je rad majstora iz sredine 19. stoljeća i danas se nalazi na retablu oltara o kojemu je ovdje riječ.

Mladi Ć. M. Iveković, koji u Zadar stiže 1896., posjetio je otok Silbu u listopadu 1897. godine.⁵ Povodom pedesete obljetnice posvećenja crkve Iveković je projektirao mramorni retabl oltara, koji je trebao biti postavljen na postojeću

1. Ć. M. Iveković, nacrt za oltar Župne crkve u Silbi (Državni arhiv u Zadru, Građevinska sekcija, sv. 149/a, list 247)

Ć. M. Iveković, *plan for the altar in the parish church of Silba (State Archives in Zadar, Architecture Department, vol. 149/a, list 247)*

2. Ć. M. Iveković, glavni oltar Župne crkve u Silbi, 1896. g. (foto: M. Stagličić)

Ć. M. Iveković, *main altar in the parish church of Silba, 1896*

mramornu menzu. U spisima Državnog arhiva u Zadru sačuvana je samo skica za budući oltar, a nacrt s potanko naznačenim mjerama autor je poslao u Silbu. Sačuvan je njegov popratni tekst, koji citiram: »Kako je ustmeno utanačeno ostaje donji dio oltara kao što i tabernakul, dočim sve ostalo je novo i iz mramora. Dekorativni dijelovi su iz bijelog mramora a drugo može biti u raznim bojama. Svakom nacrtu je dodano mjerilo da se može sve točno izmjeriti i da dotični poduzetnik može staviti točan trebovnik. Mislim da nacrt je tako točan da svaki opis postaje suvišnim.«⁶ U travnju mjesecu 1898. silbanjski župnik Ivan Valentić moli arhitekta Ivekovića da mu točno označi mjere stupova na oltaru »koliko debeli imaju biti i dokle dopirati«, jer izvoditelj radova gospodin Barišković želi raditi marmorizirane šuplje stupove ispunjene kamenom. Sačuvan je još jedan dokument, nastao tri godine kasnije u vrijeme jubilarne proslave, koji spominje pomno uređenje crkve i izvedbu oltara koji je »eseguito in ordine a perfezione la parte superiore in marmo bianco di Carrara in massimo secondo il disegno, ad eccezione dei pilastri interni, marcati nel tipo ed ommesti nell' esecuzione.«⁷

Prema citiranom izvješću oltar je u cijelosti izveden prema Ivekovićevu nacrtu, izuzev spomenutih malih unutarnjih pilastara. Od bijelog je mramora, zamišljen poput triptiha sa

zaobljenim središnjim dijelom u čijoj je luneti reljef Bogorodice s Djetetom i dvama anđelima sa strane. Oltar krasi četiri statue evanđelista, gledajući od lijeva to su sveti Matija, Ivan, Luka i Marko. Kipovi su rađeni u sumarnim naznakama i odišu »nedovršenošću«, dok je arhitektonska plastika pomno izrađena. Motiv školjkaste niše, girlande i kapteli podudaraju se sa sličnom arhitektonskom plastikom na slici Bogorodice s Isusom, koja je sada smještena u predviđeni prostor na retablu oltara. S desne bočne strane teče pozlaćeni natpis:

Ć. M. IVEKOVIĆ. INV. B. S. FEC.
2. PROSINCA
1896

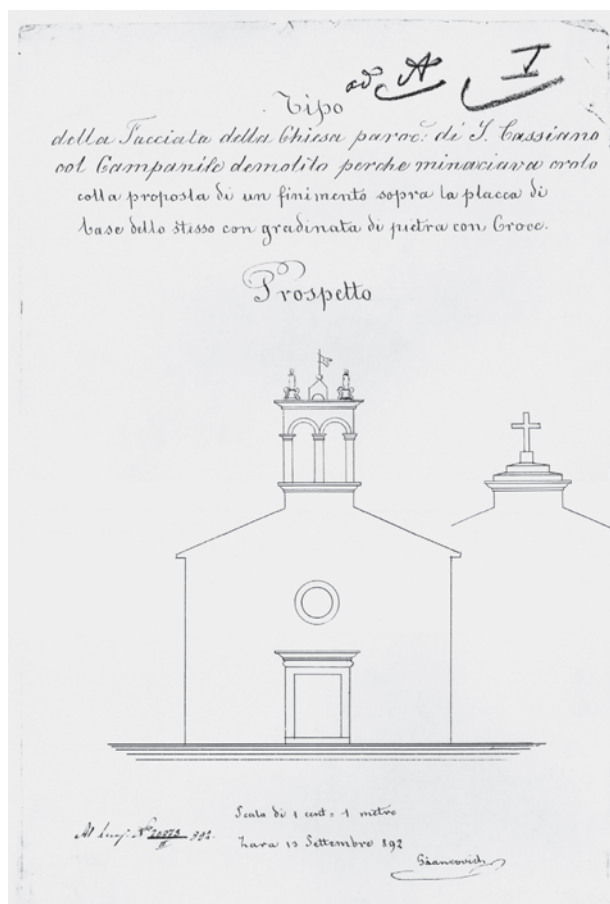
Ivekovićev se oltar razlikuje od svih ostalih oltara u crkvi, koji su tradicionalno vezani uz barokne modele. Pojedine slike na oltarima rađene su u drugoj polovini 19. stoljeća, pa i neki oltari ukazuju na isto vrijeme izrade. Ivekovićev je oltar smješten u svetištu duboke apside i podudara se s arhitekturom crkve, tako što je na tragu klasicizma u elementima lukova, arhitrava i stupova, s posebnim dodatkom renesansnog ukrasa školjke u oblikovanju niša. Izgleda da je Iveković i kasnije izrađivao nacрте za oltare nekih svojih crkava, kao što je slučaj s Crkvom sv. Katarine u Novalji.⁸

Zvonik Župne crkve u Sukošanu

Župna crkva u Sukošanu kraj Zadra posvećena je sv. Kasijanu i u sadašnjem obliku podignuta je 1640. godine, kako piše na ploči iznad bočnih vrata. Sakristija i prezbiterij obnovljeni su 1870. godine, kada je tršćanski kipar L. Bottinelli izradio kipove sv. Kasijana i sv. Jeronima. U razdoblju od 1890. do 1910. izrađena su četiri nova bočna oltara. Kao i većina crkava iz 17. i 18. stoljeća imala je zvonik na preslicu nad zabatom pročelja. Tijekom 19. stoljeća takvi se zvonici često popravljaju i učvršćuju, a ponekad se grade i novi tornjevi, odnosno kampanili pored crkve.⁹ Preslica sukošanske Župne crkve još je uvijek služila svrsi u drugoj polovini 19. stoljeća, a zvona su nabavljena iz Venecije 1872. godine.¹⁰ Kasnije je i ona stradala od vjetera i nevremena, pa su zvona bila obješena o malu zvonaru od greda u crkvenom dvorištu, podignutu najvjerojatnije 1886. godine.¹¹ Šest godina kasnije napravljen je arhitektonski snimak oštećene preslice, kad je odlučeno da ju se skine.¹² U svojim čestim obilascima terena Ć. M. Iveković posjećivao je i Sukošan nadgledajući postavljanje novih oltara. Tada je skicirao ove držače za zvona i izradio crtež mogućega kampanila pored crkve, koji bi zamijenio postojeću neprikladnu zvonaru. Izgleda da je ta skica, koja je nastala

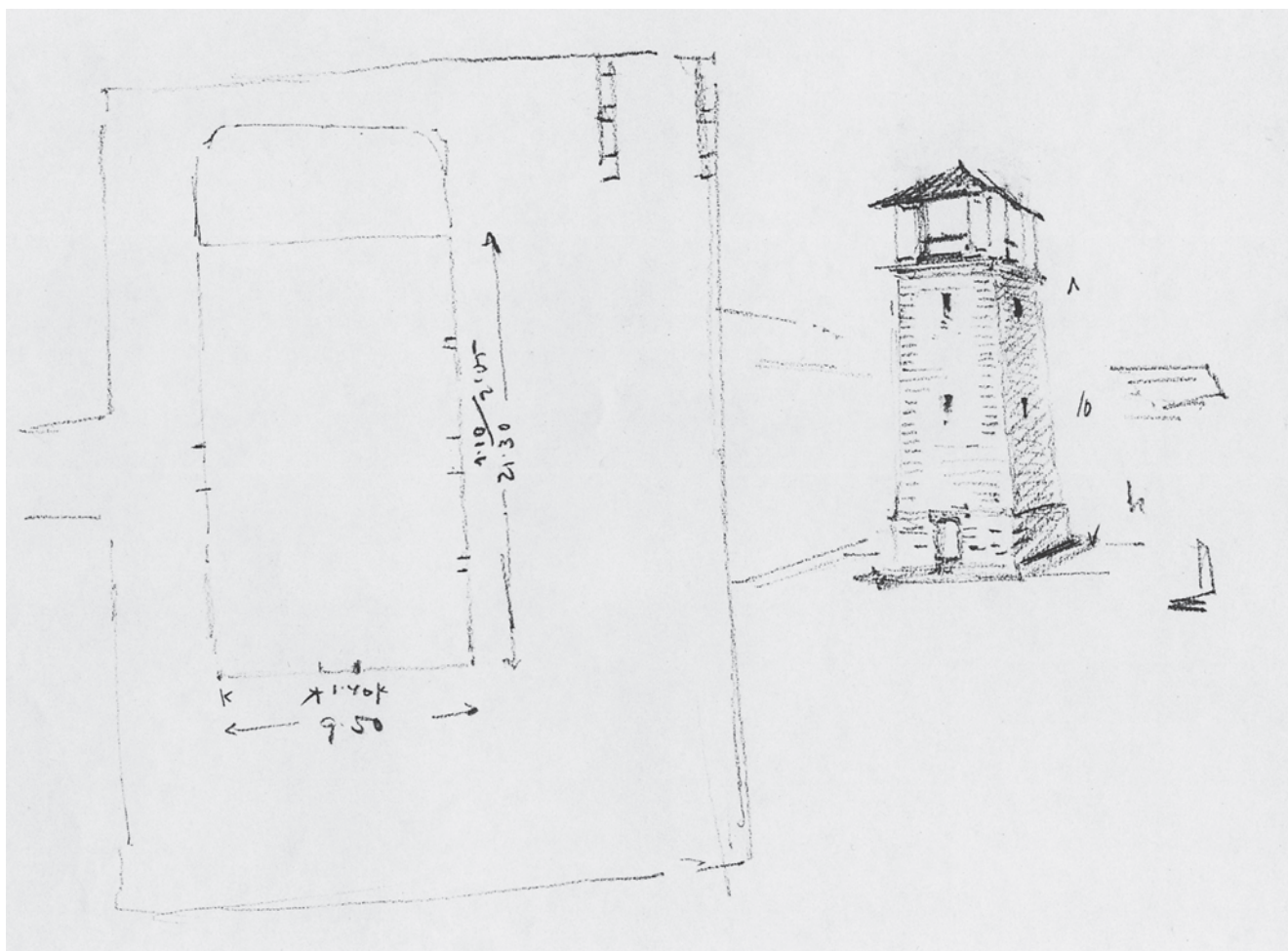
3. Izgled stare preslice na Župnoj crkvi u Sukošanu i prijedlog za postavljanje križa, crtež inženjera Giancovicha, 1892. g. (Državni arhiv u Zadru, Građevinska sekcija, sv. 137)

The old »preslica« on the parish church of Sukošan and the proposal for placing the cross, drawing by civil engineer Giancovich, 1892 (State Archives in Zadar, Architecture Department, vol. 137)

4. Ć. M. Iveković, crtež crkvenog dvorišta u Sukošanu, 1903. g. (Državni arhiv u Zadru, Građevinska sekcija, sv. 137)

Ć. M. Iveković, drawing of the church yard at Sukošan, 1903 (State Archives in Zadar, Architecture Department, vol. 137)

5. Ć. M. Iveković, nacrt novog zvonika Župne crkve u Sukošanu, 1903. g. (Državni arhiv u Zadru, Građevinska sekcija, sv. 137)

Ć. M. Iveković, *plan for the new belfry of the parish church at Sukošan, 1903* (State Archives in Zadar, Architecture Department, vol. 137)

1903. godine, kasnije poslužila župljanima i župniku da podignu upravo takav zvonik.¹³ Točna godina početka gradnje zvonika nije poznata, a prema ranijim autorima to je bilo između 1906. i 1908. godine. Također se spominje Viktor Jusić iz Kastva, koji je gradio zvonik u klesanom kamenu.¹⁴ Oko 1910. došlo je do prekida gradnje, a zvonik je nadograđen 1970. godine, o čemu govori natpis desno od ulaznih vrata.¹⁵ Za sada nije pronađena druga dokumentacija koja bi ukazivala na Ivekovićevo autorstvo, iako je ono prihvaćeno od nekih povjesničara umjetnosti.¹⁶ Na osnovi pronađene skice iz 1903. godine ovdje želim potvrditi dosadašnja razmišljanja da je zvonik napravljen prema Ivekovićevoj zamisli.

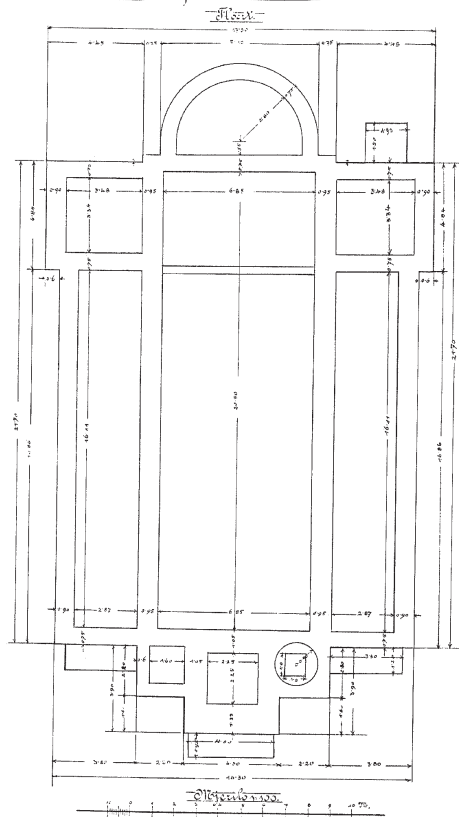
Zvonik je zamišljen od dva osnovna elementa: kule-tornja, koja se u tehnici bunjata penje do visine drugoga kata, i rastvorenoga gornjeg dijela, na kojem četiri glatka kamena pilona nose šatorasti krovčić. Bez ukrasa i arhitektonske plastike, osvjetljena malim pravokutnim otvorima, rustična kula se na vrhu rastvara u prozračan i jednostavan prostor za zvonu. Rustičnost izrade podudara se s izradom zidova crkve,

koji izvana nisu žbukani, te se svojom kamenom strukturom razlikuju od ostalih crkava podizanih u vrijeme barokne obnove u zadarskom zaleđu. Zvonik podignut prema Ivekovićevoj skici također se razlikuje od zvonika koji su do tada podizani u zadarskoj regiji. Ostali zvonici prate razvojnu liniju onih baroknih, sa zakošenom škarpom podnožja, ukrašenom monoforom ili biforom za zvonu, te piramidalnim krovčićem. Njihovi su tornjevi ožbukani, a bifora oblikovana kamenim profilacijama i arhitektonskom plastikom. Iveković je napustio spomenutu tradiciju uvodeći jednostavnije, a time i suvremenije oblike u gradnji zvonika u Sukošanu, ističući njegovu funkciju držača i zaštite za zvonu, a odričući se stilskih ukrasnih elemenata. U usporedbi s ostalim Ivekovićevim zvonikima na crkvama koje je on projektirao, zvonik u Sukošanu razlikuje se i od njih svojom krajnjom jednostavnošću i funkcionalnošću. Kao da su betonski držači u dvorištu crkve postali nadahnuće arhitektu, koji ih je zamislio na tornju zvonika, te pokrio krovčićem, zadovoljivši funkciju na krajnje jednostavan i estetski način.

6. Ć. M. Iveković, zvonik Župne crkve u Sukošanu (foto: M. Drmić)
 Ć. M. Iveković, *belfry of the parish church at Sukošan*

Obacel za župnu crkvu u Pakoštanima

Zadarski arhiv, inventar obiteljskog arhiva Erco, kutija 13.

Original
 D. Iveković

7. Ć. M. Iveković, nacrt za Župnu crkvu u Pakoštanima, 1903. g. (Državni arhiv u Zadru, Inventar obiteljskog arhiva Erco, kutija 13), tlocrt.

Ć. M. Iveković, *plan for the parish church at Pakoštanima, 1903 (State Archives in Zadar, Inventory of Erco Family Archives, box 13), ground plan*

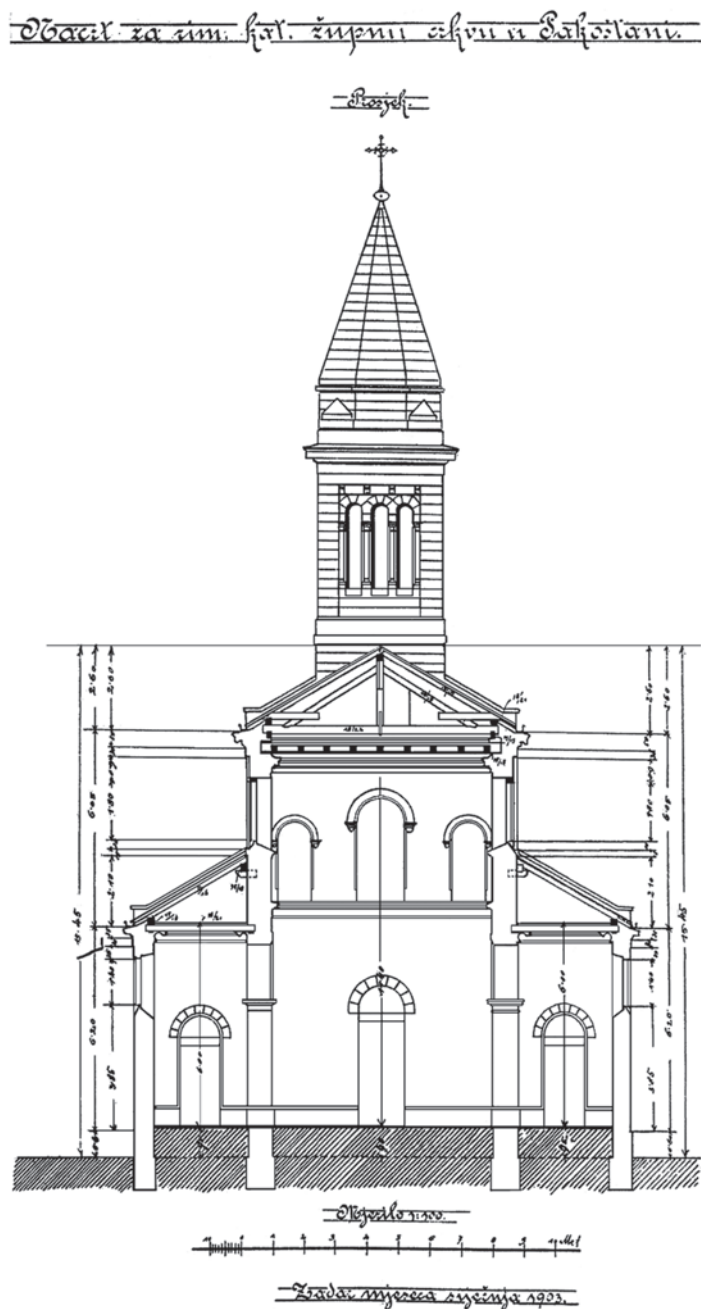
Župna crkva u Pakoštanima

Župna crkva u Pakoštanima posvećena je Uzašašću Gospodinovu i podignuta je 1906. godine. Na istome mjestu postojale su ranije inačice mjesne crkve o čijoj arhitekturi malo znamo. Na platou pred današnjom crkvom sačuvani su spoliji kapitela iz najranije, vjerojatno srednjovjekovne crkve. Iz literature je poznato da je ova prvobitna građevina bila u ruševnom stanju sredinom 17. stoljeća, pa ju je župnik Ivan Šilić obnovio 1694., a nadbiskup Zmajević posvetio sv. Mihovu 1715.¹⁷ Iz sačuvanoga kamenog natpisa čitamo:

MDCCXV NA XII MAGIA
 BI POSVECHIENA CRIKVA
 S. MIHOVILA V PAKOSTANI
 OD PRIS(vitlog) I PRIPOS(тованог) G(ospodi)NA
 ARCIBISKUPA ZMAIEVICHIA
 V TO VRIME PAROCH
 D(on) NICOLA GLVBANOVICH

BI SAGRAGIENA ZRICVA
 NA 1694

Ova barokna crkva imala je četiri oltara. Glavni je bio posvećen titularu, a njegov drveni retabl i danas se nalazi na glavnom oltaru crkve. Na glavicama anđela čita se godina 1699., što znači da je izrađen za novosagrađenu crkvu iz 1694. godine. U baroknoj crkvi postojala su još tri bočna oltara posvećena sv. Roku, Gospi od Ružarija i sv. Mariji Magdaleni.¹⁸ Danas se u crkvi nalaze dva bočna oltara koja su vjerojatno iz barokne crkve, onaj na sjevernom zidu posvećen je sv. Roku, a onaj na južnom zidu sv. Ivanu Evanđelistu. Na oltaru sv. Roka nalazi se pala nepoznatog autora iz 19. stoljeća, a prikazuje Bogorodicu sa svecima. Na oltaru je i rustični drveni obojeni kip sv. Roka, djelo lokalnog majstora Kazije. Preostala dva oltara i dvije niše s kipovima možemo povezati uz gradnju s početka 20. stoljeća. To su dva manja jednako oblikovana oltara u transeptu, od kojih onaj sjeverni krasi kip Bogorodice s Djetetom, a južni kip sv. Ante s Isusom. Između opisanih oltara nalazi se po jedna niša s drvenim bojanim kipovima, na sjevernom zidu s prikazom Srca Isusova, a na južnom Srca Marijina, koji su recentnijeg datuma. Na ulazu u crkvu dva su krstionička bazena od crvenog mramora rađena istovremeno s crkvom. Pjevalište je ob-

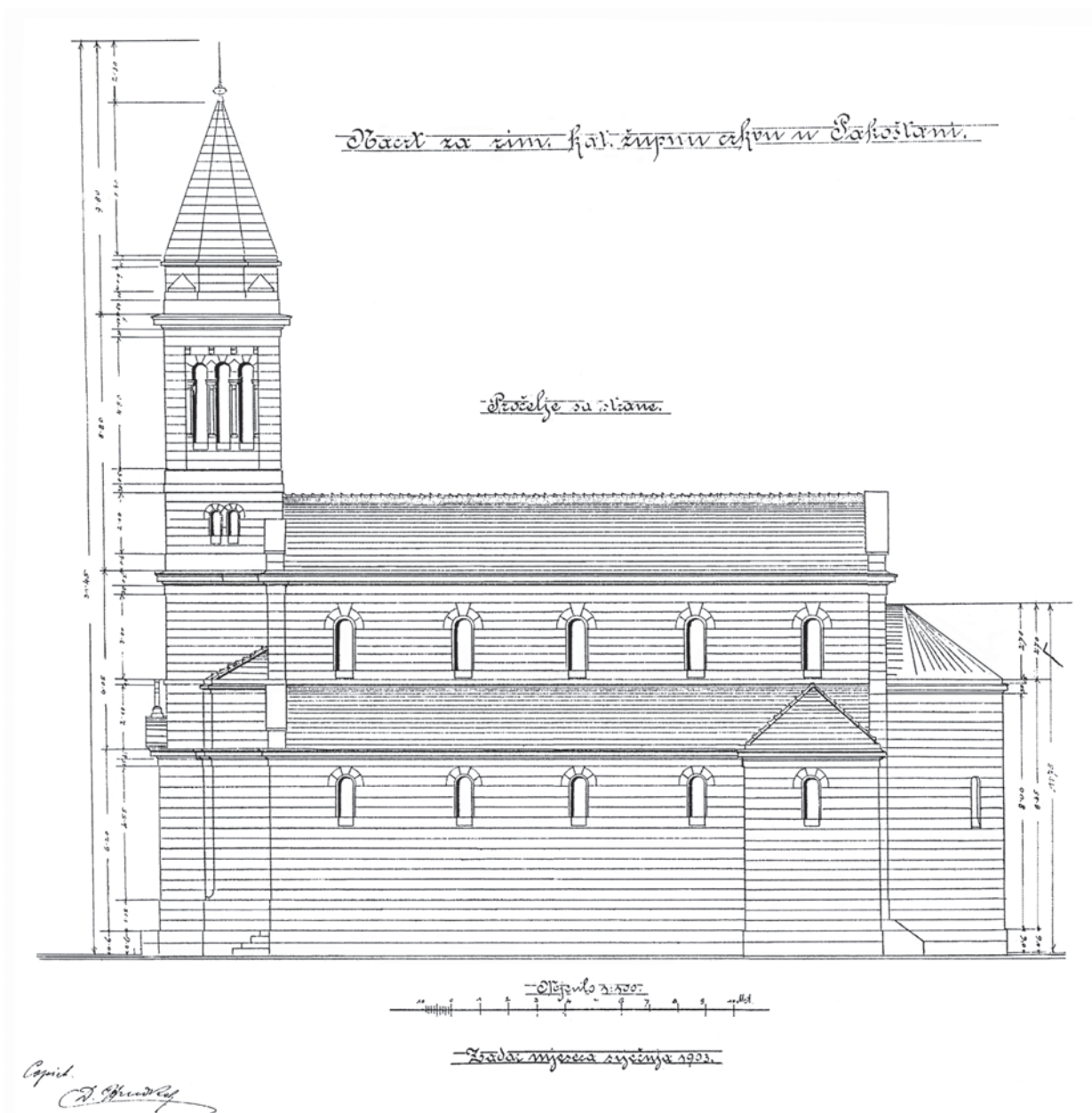
8. Ć. M. Iveković, nacrt za Župnu crkvu u Pakoštanima, 1903. g. (Državni arhiv u Zadru, Inventar obiteljskog arhiva Erco, kutija 13), poprečni presjek

Ć. M. Iveković, *plan for the parish church at Pakoštane, 1903* (State Archives in Zadar, Inventory of Erco Family Archives, box 13), cross-section view.

novljeno u novije vrijeme, a valovit oblik ograde sa središnjim izbočenjem odudara od ravnih i uravnoteženih linija crkvene unutrašnjosti.

Današnju Crkvu Uzašašća Gospodinova već su spominjali raniji autori kao moguće djelo Ćirila Metoda Ivekovića,¹⁹ ali zbog nedostatka izvornog nacrtu ili nekog sličnog pisano dokumenta ova je crkva u prvoj monografiji o ovom zaslužnom arhitektu, konzervatoru i istraživaču dalmatinske arhitektonske baštine ostala izvan autorova opusa.²⁰ U ovom

prilogu nastojim potvrditi Ivekovićovo autorstvo, kako projekta tako i realizacije, koja se u potpunosti podudara s nedavno pronađenim nacrtima među spisima obitelji Erco.²¹ Na ovu atribuciju potaknuo me već ranije spomenuti Vrkljanov nekrolog, u kojem se pakoštanska Župna crkva navodi kao jedan od Ivekovićevih radova.²² Vraćajući se temi koja obrađuje arhitektove nepoznate radove, pruža mi se prilika da ponovno ubrojim ovu župnu crkvu u Ivekovićev opus. Na to nas navodi pronađena kopija nacrtu, koja u potpunosti

9. Ć. M. Iveković, nacrt za Župnu crkvu u Pakoštanima, 1903. g. (Državni arhiv u Zadru, Inventar obiteljskog arhiva Erco, kutija 13), istočno lice crkve

Ć. M. Iveković, plan for the parish church at Pakoštane, 1903 (State Archives in Zadar, Inventory of Erco Family Archives, box 13), eastern wall of the church

odgovara Ivekovićevu načinu, a to je preciznost i potankost izrade i najmanjeg detalja projekta. Stilska analiza i usporedba s drugim Ivekovićevim crkvama iz toga razdoblja navela je već citirane pisce da pomisle na Ivekovićevo autorstvo. Posebno je zanimljiva usporedba s crkvom u Vrgorcu, i to s onim drugim projektom za tu crkvu, koji nastaje prije 1908. godine. Slijed nastanka vrgoračkog projekta potanko je objasnio S. Piplović.²³ Prvi projekt u neogotičkom stilu izrađen je 1896., ali njega Iveković mijenja i dotjeruje između 1904.

i 1908. Gradnja crkve u Vrgorcu počela je 1913., a dovršena je 1921., pa su nastala i manja odstupanja u izradi zvonika. Kopija nacrt za crkvu u Pakoštanima izrađena je 1903., a može se pretpostaviti da je original nastao iste godine. Crkva je podignuta 1906. godine, a odstupanja od spomenute kopije nacrt nema. Izgradnjom crkve u Vrgorcu upravljao je V. Milčić, a onom u Pakoštanima najvjerojatnije arhitekt Bortolazzi.²⁴ Prema dokumentima koje je iznio S. Piplović može se pomno pratiti kretanje arhitekta Ivekovića po raznim

10. Ć. M. Iveković, Župna crkva u Pakoštanima, pročelje (foto: M. Stagličić)
Ć. M. Iveković, parish church at Pakoštane, main façade

gradilištima crkava što se grade prema njegovu projektu. U toj dokumentaciji nije spomenuto mjesto Pakoštane. To može značiti da nije pronađena sva dokumentacija, ili da Iveković Pakoštane nije držao svojim gradilištem. U ovom tekstu opredjeljujem se za prvu konstataciju i držim da je crkva u Pakoštanima nastala prema Ivekovićevu projektu, što potvrđuje nađena kopija nacrtu, sličnost s vrgoračkim nacrtom i izvedba pakoštanske crkve, koja ne odstupa od pronađene kopije nacrtu iz 1903. godine. Dapače, mislim da je pakoštanska crkva postala prototip za rješenje vrgoračke crkve. Kako u dvogodišnjem razdoblju Iveković podiže Župnu crkvu u Pa-

koštanima (1906.), Crkvu Gospe Loretke u Arbanasima (nacrt iz 1902., podignuta 1907.) i Crkvu sv. Katarine Mučenice u Novalji (nacrt iz 1904., podignuta 1908.), može se pratiti razvojna linija od neoklasicizma arbanaške Gospe od Loreta preko neorenesanse pakoštanske Župne crkve s elementima rane renesanse, do klasicizirajuće neorenesanse u novaljskoj crkvi, koja je spoj pakoštanske i arbanaške ideje i jedna je od najskladnijih Ivekovićevih crkava.

Crkva u Vrgorcu počinje se graditi tek 1913. i inačica je pakoštanskoga neorenesansnog projekta. Prvi neogotički projekt za vrgoračku crkvu iz 1896. godine nije prihvaćen.

Po njemu je Iveković zamislio trobrodnu baziliku s poligonalnom apsidom, a nad pročeljem toranj za zvonik. U unutrašnjosti je zamislio šiljaste lukove, a izvana kontrafore.²⁵ Kasnija razrada toga projekta u neoromanički, s obzirom na dekorativnu obradu koju spominje S. Piplović, zapravo je inačica projekta za crkvu u Pakoštanima. Kasna realizacija izgradnje vrgoračke crkve nakon 1913. godne značila je vraćanje na ideju koju je Iveković već prerastao u trima spomenutim crkvama, pakoštanskoj, arbanaškoj i novaljskoj.

Da je arhitekt Iveković zalazio u Pakoštane, znamo po jednom dokumentu u vezi sa zaštitom i konzervacijom baroknoga drvenog oltara iz 1699. godine.²⁶ Iako se spomenuti spis odnosi na obnovu oltara, na samom početku radova planira se izgradnja nove i veće crkve. U tom kontekstu, na dokumentu iz 1897. godine spominje se arhitekt Ć. M. Iveković i preporučuje izrada neorenesansne crkve čija izvedba ne bi prelazila 36.700 forinti. To je još jedna potvrda Ivekovićeve autorstva, koji se godinu dana ranije bio premjestio iz Sarajeva u Zadar, gdje je postao građevinskim savjetnikom i arhitektom za bogoštovne zgrade u Dalmaciji. Uz spomenutu izradu prvog projekta za vrgoračku crkvu, nacrt za Župnu crkvu u Pakoštanima među prvim je Ivekovićevim zadacima nakon dolaska u Dalmaciju. Nakon uspješnih projekata neomaurske arhitekture u Bosni, pred Ivekovića se postavio novi zadatak, u kojem je trebalo biti što manje historicizma u dekorativnom smislu, a ipak dovoljno neostila u skladu s ukusom i preporukama Centralne komisije u Beču. Nakon neprihvaćene ideje o neogotici za vrgoračku crkvu, Iveković se okrenuo preporučenom neorenesansnom modelu.

Po čemu se crkva u Pakoštanima ističe renesansnošću? Ima li renesansa svoje tipične morfološke elemente, a da ih ne nalazimo u repertoaru bilo kojega klasičnog *revivala*? Okulus, bifora, zabat i stup ne mogu biti prepoznatljivi kao renesansni bez renesansnog modula, simetrije, proporcije. Upotreba konzolica pod krovom lako dočarava romaniku, a šiljasti lukovi gotiku; nasuprot tome renesansni su ukrasi klasični, odnosno univerzalni. Stoga je arhitekt Iveković trebao posegnuti za oblikovanjem prostora u renesansnim omjerima, za simetrijom i perspektivom. A to je i napravio. Na ranijim projektima koje je 1900. izradio za crkvu u Selcima, a drugi za crkvu u Brusju, studirao je klasicizam i pripremao se za projekt arbanaške Gospe od Loreta, koja je na tragu neopala-dijanizma, a čiji projekt potpisuje 1902. godine. Godinu dana kasnije, u Crkvi Uzašaća Gospodinova u Pakoštanima realizira prostor nadahnut ranom renesansom. Razmak među pilonima i visina lukova odgovaraju ranorenesansnom modulu, stoga je i crkva viša od one u Arbanasima. Izdužena trifora na zvoniku, lučni prozori na licima crkve, uski i visoki portal, kao i simetrično postavljena vrata na bočnim lađama daju građevini izraz vitkosti i preciznosti, spiritualnosti i geometrijske točnosti, a simetrija se dosljedno ponavlja u dvama identičnim oltarima na kraju bočnih brodova i dvama bazenima za vodu kraj ulaza. U toj se crkvi ne susreću citati i morfološki detalji koji narativno dočaravaju neki povijesni stil. Ovdje je razrađena ideja prostora koja u sveukupnoj izvedbi dočarava ranu renesansu. Pakoštanska crkva pokazuje jedan od načina razmišljanja ovoga neumornoga graditelja i konzervatora, koji se kretao u okvirima historicizma, povremeno ostvarujući izlete prema modernizmu.

Bilješke

1 CARLO FEDERICO BIANCHI, *Zara cristiana II*, Zadar, 1879., 52. ISTI, *Fasti di Zara*, Zadar, 1888., 147, gdje piše da je podignuta 1843. godine. Državni arhiv Zadar (dalje DAZd), Registratura namjesništva, 1844. g., f. 4/2, sv. 784, br. 4795. U spisima se spominju dva inženjera: crtač Grünwald i nadglednik T. Lauffer, te izvođač radova M. Vaga. Ne spominje se ime projektanta.

2 Zahvaljujem kolegici J. Meder na podatcima iz arhiva Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Orgulje je izradio Giacomo Potosniak, zadarski izrađivač orgulja. Postoje naznake da su orgulje složene i od nekih starijih dijelova.

3 Usporedi: VLADIMIR MARKOVIĆ, *Crkve 17. i 18. stoljeća u Istri – tipologija i stil*, Zagreb, 2004.

4 CARLO FEDERICO BIANCHI (bilj. 1), 52.

5 DAZd, Građevinska sekcija, sv. 149/a, list 247.

6 DAZd, na istome mjestu, list 509, datirano u Zadru 9. ožujka 1898. godine.

7 DAZd, na istome mjestu, s datumom 19. veljače 1900.

8 Vidi: SLAVICA MARKOVIĆ, Ć. M. Iveković, Zagreb, 1992., 44, bilj. 72. Prema autorici, u Župnom uredu u Novalji čuvaju se tri nacrta za izradu glavnog i dva sporedna oltara. Inventar ove crkve treba posebno obraditi.

9 Ima nekoliko primjera na zadarskom području: zvonik Župne crkve u Sutomiščici (1836.), bivše Župne crkve u Preku (1844.), zvonik uz Crkvu i samostan sv. Frane u Zadru (1849.–1854.) i Župne crkve u Kalima (1892.)

10 CARLO FEDERICO BIANCHI (bilj. 1), 162.

11 U Inventarima Nadbiskupskog arhiva u Zadru (sv. II., br. 105, 1888. godine) nalazi se opis crkve u kojem se spominje oštećena preslica i njezina zvona: »Un campanile alla Romana, ora incapace di sostenere le campane poste nella pianura dalla parte orientale della chiesa su nuova torricella, costruita dalla Fabbriceria nel 1886.«

12 Na nacrtu koji je 1892. izradio Giancovich predlaže se uklanjanje preslice i podizanje kamenoga križa. Nacrt se čuva u DAZd, Građevinska sekcija, sv. 137.

- 13
Skice se nalaze u DAZd, Građevinska sekcija, sv. 137.
- 14
Vidi tekstove: ROZARIO ŠUTRIN, Zvonik i zvona župe Sukošan i IVAN ZORICA, Vjerski život Sukošana: Župna crkva Sv. Kasijana u: *Župa Sukošan*, Zagreb, 1989., 138 i 146.
- 15
Prema nacrtu inženjera M. Fučića iz Zagreba zvonik je povišen još nekoliko metara i dovršen. Vidi: ROZARIO ŠUTRIN i IVAN ZORICA (bilj. 13).
- 16
NIKOLA JAKŠIĆ spominje da je zvonik izrađen prema nacrtu Ć. M. Ivekovića, ali ne donosi izvor kojim bi to potvrdio, u tekstu Graditeljski i umjetnički spomenici u Sukošanu kroz povijest, u: *Župa Sukošan*, Zagreb, 1989., 53.
- 17
CARLO FEDERICO BIANCHI (bilj. 1), 140. U Bianchijevu tekstu potkrala se pogreška, pa piše da je crkva podignuta 1654.
- 18
Na istome mjestu.
- 19
Vidi: ZVONIMIR VRKLJAN, Prof. Ć. M. Iveković (1864–1933), u: *Bulletin JAZU*, 1983., 47; SLAVICA MARKOVIĆ, Pogled na arhitekturu Ćirila Metoda Ivekovića (1864–1933), u: *ANALI Galerije Antuna Augustinčića*, 7 (1987.), 20 i 22; STANKO PIPLOVIĆ, Novi podaci o radu Ć. M. Ivekovića u Dalmaciji, u: *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, 8 (1988.), 65.
- 20
SLAVICA MARKOVIĆ, Ćiril Metod Iveković, Zagreb, 1992.
- 21
DAZd, Inventar obiteljskog arhiva Erco 1843.–1960., kutija 13. Sačuvana je kopija projekta za ovu crkvu, koju je izradio i potpisao 1903. kopist nečitka potpisa. Izvorni nacrt, na kojem bi se nalazio autorov potpis, nije sačuvan.
- 22
Vidi: MARIJA STAGLIČIĆ, Doprinos sakralnoj arhitekturi 19. stoljeća na biogradskom području, u: *Biogradski zbornik*, Zadar, 1990., 496.
- 23
STANKO PIPLOVIĆ (bilj. 15), 44–46 i 55.
- 24
Dio Inventara obiteljskog arhiva Erco odnosi se na djelatnost arhitekta Bortolazzija, koji radi u Građevinskoj službi Namjesništva istovremeno s Ć. M. Ivekovićem.
- 25
Opis nacrtu i izgrađene crkve donosi STANKO PIPLOVIĆ, Sakralna arhitektura Ć. M. Ivekovića u Dalmaciji, *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, 7 (1987.), 44.
- 26
Državni arhiv Hrvatske, Spisi Bundesdenkmalamt, kutija 11, br. 479/1897.

Summary

Marija Stagličić

New Discoveries on Ćiril Metod Iveković

On the basis of archival materials, the author offers new facts on the early work of architect Ć. M. Iveković, who was appointed to the position of architect and advisor on architecture for ecclesiastical buildings in Dalmatia in 1896. His earliest piece in this new role was the main altar in the parish church of Silba, made of marble and inspired by the neo-Classical architecture of the church. The altar bears an inscription with the name of the author and the date of 1896. This article reproduces the working plan of the altar, discovered in the State Archive of Zadar. The next subject is the belfry of the parish church in Sukošan, which was constructed for sixty years (from 1906 or 1908 until 1970) according to the plan by Ć. M. Iveković. Two drawings by Iveković from 1903 are included. The first shows the former state of the simple bell-supporting construction in the yard of the church, while the other presents the project for the new belfry. In comparison with other belfries on churches designed by Iveković, the one in Sukošan is distinguished by its simpli-

city and functionality. The third contribution refers to the planning and construction of churches. The earliest project of Iveković in Dalmatia was made in 1896 for the construction of a neo-Gothic church in Vrgorac. The Central Commission in Vienna did not accept the project, but one year later it commissioned the same architect with the restoration of the parish church at Pakoštane in neo-Renaissance style. The author of this article has used style analysis and newly discovered archival documentation in order to identify and compare the construction of the two churches. In this way, she established Iveković as the author of the parish church in Pakoštane and also analysed the development of his classicising idea, which can be noticed in his work in the period from 1900–1904.

Key words: Architecture, altar sculpture, neo-Gothic, neo-Renaissance, late 19th and early 20th centuries, Silba, Sukošan, Vrgorac, Pakoštane